

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Emlékeim Mészöly Gedeonról

1952 őszén lettem I. éves magyar nyelv és irodalom szakos hallgató a szegedi bölcsészkaron. Ebben az időben ún. egyszakos képzés folyt a bölcsészkarokon: vagy magyar, vagy történelem, vagy orosz szakosnak lehetett jelentkezni (a latin szak is megszűnt a nyugati nyelvekkel együtt, sőt a földrajz is csak geológiával párosulhatott). Ez utóbbi tanszékek előadóit egy világirodalmi tanszék létesítésével foglalkoztatták, ez a mi számunkra nagyon előnyös volt, így találkozhattunk az olaszos Koltay-Kastner Jenővel, az angolos Pósa Péterrel, a németes Halász Előddel, akik nemcsak világirodalmi, hanem magyar irodalmi témákat is előadtak. Nagy érték volt az a többlet, amit Koltay a magyar reneszánsz kapcsán az itáliai összefüggésekről előadott, és ugyanilyen nagyszerű az, amit Halász Goethéről, valamint Thomas Mannról mondott, de talán a legfelejthetlenebb élmény Halász egész fél éves előadása volt „Az ember tragédiájá”-ról. Ennek alapján tanítottam mindig.

A nyelvészeti tanszék viszonylag kevés előadóból állt. Mészöly vitte a történeti vonalat, Klemm a mai nyelvit, Nyíri Antal mindkét területen előadott. Klemm mellett eleinte Pásztor Emil volt a tanársegéd meg egy Vecsernyés nevű, akire alig emlékszem, valahogy elkerülte az évfolyamunkat. Harmadéven Pásztor elment, helyette belépett Velcsovné, negyedéven pedig Mészöly helyett Rác Endre. A finnt Szabó Aladár tanította, aki rendkívül kedves ember volt, viszont a nyelvtörténettel való összekapcsolás nem volt a kenyeré, ezt azonnal észrevettem. (De a finn himnuszt máig tudom énekelni.) A rengeteg fölösleges óra (marxizmus, orosz, honvédelem) mellett ún. spec. kollégiumokat a III. és IV. évben lehetett fölvenni. Én Klemmnél „A magyar nyelvstudomány története”, illetve Baróti Dezsőnél egy „Juhász Gyula” címűt vettem föl (ez már előkészület volt a későbbi Juhász Gyula kritikái kiadáshoz, illetve nekem a szakdolgozatomhoz, amely Juhász Gyula versmondait tárgyalta.)

Mészölyvel tulajdonképpen keveset találkoztunk, de sokunknak a legnagyobb élményt az ő sajátos lény jelentette. Úgy mindenestül: 73. éve ellenére szálegyenesen, de kissé öregesen, apró léptekkel haladt. Öltözéke finoman szólva könnyed és az időjáráshoz igazodó volt: ha meleg volt, feltűrt ingujjban jelent meg. Viszonylag magas testén kis fej ült, orrán kis kerek szemüveg, azon át nézett cipőgomb kicsinységű szemével. Járkálva beszélt, alig ült le, gyakran fölirt a táblára egy-egy kifejezést. Szuggesztíven, élvezetesen, hétköznapi nyelven beszélt, sokunkat – kivéve azokat, akik eleve iszonyodtak a nyelvésztől – az első órától kezdve teljesen lenyűgözött tudásával és nyugodt, logikus érvelésével. Azonnal meggyőződünk igazáról, azonnal átláttuk, hogy egyáltalán senki más nyelvésznek semmi igazsága nem lehet azokban a kérdésekben, amelyekben ellentmond Mészölynek. (Éppen ezért zokon vettük negyedéven, amikor Rác Endre más magyarázatokra célzott előadásában: néha még itt-ott morgás is támadt a teremben.) Mészöly mindig ütköztette a véleményeket: először elmondta, mit mond Pais, Bárczi vagy valaki más, utána hozta az érveit ellene, bizonyítva, hogy csakis így meg így lehet, másképp nem. Bámulatosan széles körű ismeretanyagot használt föl igazá bizonyítására: idegen nyelvek, nyelvjárások, földrajz, történelem, néprajz stb. Úgy, ahogyan az „Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal” című könyvében olvasható, hiszen tulajdonképpen ekkor is, később is ezeket a szófejtéseket, magyarázatokat adta elő. Ma is visszacseng egy-egy kifejezés, ha beleolvasok itt-ott a könyvbe, amelyet persze akkor rögtön megvettem, és itt is volt a kezem ügyében 50 év óta mindig (mellette a „Népünk és nyelvünk” 1982 óta). Nagyon tisztelte az adatokat, csak a konkrétumokat fogadta el: idézett kódexet, nyelvemléket, verset, prózát, személyes emléket, mikor mi kellett.

A legelső órák egyikén a magánhangzós múlt idejű ragozásról volt szó, sajnos nem tudom már, hogy ezen belül melyik igének a tárgyas ragozású alakjait firtatta, és fölvette a kérdést, de azzal, hogy „ezt nem szoktátok tudni”. Mivel más nem szólt, én jelentkeztem, de igazában az bizonytalanított el, hogy ha más nem tudja, akkor biztosan rosszul gondolom. Amikor megmondtam, csak azt kérdezte:

Hová valósi vagy? Mondom: nagykőrösi. Erre ő: akkor tudnod is kell, mert ott mindenki jól tud magyarul, én is ott jártam iskolába.

Sajnos, tudomásom szerint közülünk senkinek sem sikerült személyes kapcsolatba kerülni vele (de másokkal sem), pedig előadásokon is, vizsgán is viszonylag közvetlen volt (csak akkor lett mogorva, ha valaki összekeverte, hogy mit mond Bárczi és mit mond Mészöly a HB. vagy az ŐMS. illető szaváról). Utólag úgy érzem, talán egyrészt a nagy korkülönbőség is okozhatta ezt, de bizonyára az is, hogy az akkori átpolitizált légkör miatt idősebb előadóink kissé tartották a távolságot velünk: nem lehetett tudni, melyik hallgató árthat valamiben, ki a besúgó. Hiszen a párttag hallgatók és előadók közös pártszervezetben voltak, és nagy divat volt a „pártszerű bírálat”. Amint másoktól hallottam, ott elhangzottak hallgatók részéről bírálatok is: például Barótit megszólták, mert – bár dékán volt –, gyakran elmaradtak az órái; Halászt, aki évente újra elvesztette a párttagkönyvét, nagyképűnek nevezték. Valószínűleg ezzel függhet össze az, hogy sem az előttünk lévő, sem a mi évfolyamunkból senki sem került az egyetem közelébe. Egyedül a legkiválóbb, Grezsa Feri került oda – vagy 30 év múlva! Az utánunk jövő évfolyamokból, az 56 után végzetekből több is ott maradt, például Ilia Miska, Kovács Sándor Iván. Őket nyilván közelebb engedték magukhoz a tanárok, mert nem kellett félni tőlük, így be tudtak kapcsolódni a tudományos munkába – gondolom. Persze nem tudhatom az igazi okot, de a sajnálatos következmény mindenestre az, hogy nem alakult ki a szegedi egyetemen egy máig élő „Mészöly-iskola” – ahogy szerintem ki kellett volna alakulnia. Nyíri és Velcsovné nagyszerűen vitték tovább – amíg vihették, de már régen nincsenek ott. Legalább egy tantermet, egy szobát elnevezhettek volna Mészölyről.

Öhöz mindenki nagyon fölkészült a vizsgákra. Tulajdonképpen nem volt nehéz, mert semmi egyebet nem kellett tudni, csak azt, amit elmondott, hiszen semmiféle jegyzet ahhoz az anyaghoz nem volt. Látom az indexemben, hogy I. éven a tantárgy neve: „A régi magyar nyelv”. (Azt is látom, hogy én egyetlenegyszer vizsgáztam nála, később Nyíri vagy Velcsovné vizsgáztatott helyette.) Az íránta való tisztelet és a kevés anyag eredményezte, hogy szinte mindenki egyformán jól felelt. Egyszer ilyen meséltek a többiek: Gida bácsi mindenkit megdicsért, aki éppen jelen volt a vizsgán, majd találomra sorba állította őket, és egyenként rájuk mutatott: te kék sipkás vagy, te vörös sipkás, te kék sipkás, te vörös sipkás és így tovább, majd hozzátette: a kék sipkások négyest, a vörös sipkások ötöt kapnak. Állítólag Grezsa Ferire, az évfolyam legkitünőbbjére éppen kék esett, úgyhogy a többiek megkérték az öregot, hogy hadd cseréljenek helyet vele, mert a vörös diplomája így veszélybe kerülne.

Harmadéven találkoztunk újra vele, de ekkorra egészen megváltozott. Később hallottuk, hogy személyes családi tragédia érte közben: az akkori nevezetes balatoni hajószerencsétlenségben veszítette el egyik közeli családtagját, a lányának, M. Laura festőművésznék a férjét. Mondhatjuk: ekkor öregedett meg. Ekkor már főként ülve beszélt, néha odafordult a táblához és egész hosszú mondatokat írt föl egyetlen szó nélkül, ezek aztán ugyancsak visszaköszöntek a könyvből. Kedélytelen volt, az előző időbeli élénkség eltűnt belőle, csak a szakmai tudást közvetítette, élményszerűség nélkül. Azért persze ilyesmit megengedett magának: egyszer valami miatt kevesebben voltunk óráján a szokottnál, ezért megkérdezte: „Kicsoda itten a DÍSZ?” (Ekkor a DISz, azaz a Demokratikus Ifjúsági Szövetség „uralkodott” az egyetemi ifjúságon, a hiányosságokat a DISz-vezetőkön lehetett számonkérni.)

A sorsom úgy hozta, hogy a „Bánk bán-szótár” megjelenésekor a televízióban volt egy műsor, ahol a beszélgetés vezetője Mészöly Dezső volt, résztvevői Szathmári István, Kerényi Ferenc, Orosz László és én. Így alkalmam volt a fiával is találkozni, utána jól elbeszélgettünk édesapjáról és egyebekről. Külleme hasonló, szelleme méltó apjához.

Mészöly Gedeonról joggal mondhatjuk, hogy legendás alak volt. Nemcsak a születésének 100. évfordulóján tartott ünnepségen elhangzottak (olvashatók a MNy. 1981. évf. 3. számában), hanem minden írás, amelyben szóba kerül (pl. Barótinak „Kortárs útlevelére” című könyve, ahol a saját és Radnóti véleményét is közli), azt bizonyítják, hogy hatása rendkívüli volt, mert az volt az egyénisége is. Ezért anekdoták járták róla annak idején Szegeden. Egyik évfolyamtársam mesélte, hogy az Ady téri épület közelében betért egy fodrászhoz. Amikor a mester évfolyamtársam mesélte, hogy az Ady

a következőt: Amikor Mészöly valaha először ment oda borotválkozni, a mester megtudakolta, mi a foglalkozása, majd megkérdezte, hogy nagyságos úrnak avagy méltóságos úrnak szólíthatja-e a jövőben. Mészöly felelete ez volt: „Tanár úrnak, mert nagyságos vagy méltóságos akárki lehet, de tanár nem”. Egy másik, amely mutatja huncut szókimondását: a dékáni hivatal szobáinak ablakai az egyetem melletti sportpályára nyíltak, ott tartották a tornaórákat (ma már beépítették egy üvegpallotával, oda került a könyvtár). Gida bácsi az ablakhoz hívta a gépírókisasszonyt, hogy nézzen ki. Rámutatott egy leányzóra, aki éppen előre hajlongott, nagy fenekét mutatva az ablakra. „Látja Irénke, itt téved a magyar helyesírás: ezt már három g-vel kellene írni”.

Megtartottam a Szegedi Egyetem című (máig működő!) újság 1953. szeptember 14-i számát. Egyik cikkéből idézem: „Sulán Béla, az OM. főosztályvezetője átadta a Felsőoktatás Kiváló Dolgozója kitüntetést Mészöly Gedeon professzornak, a tudományok doktorának, a Nyelvtudományi Intézet igazgatójának”. Továbbá: „Nagy taps köszöntötte a 73 éves Mészöly professzort, aki az idén ünnepelte ötven esztendő tanári működését is.” Emlékszem az ezt követő „házi” ünnepségre, amikor Baróti a saját épületünkben az egész hallgatóság előtt nagyszerű beszédben méltatta Mészölyt úgy is, mint dékán, úgy is, mint egykori tanítványa. A Maximum Auditóriumban föntről néztük, amint Mészöly az első sorban teljesen mozdulatlanul ül az egész beszéd alatt. Baróti megkérdezte, hogy akar-e szólani. Akart. Körülbelül ezeket mondta: Kedves Dezső! Hallgatóm voltál, most előljárom vagy. Amíg téged hallgattalak, azon gondolkodtam, kettőnk közül most ki a nagyobb. (Hatásszünet.) Aztán rájöttem, hogy én. (Még nagyobb szünet. Mindenki megdermedt ekkora udvariatlanság láttán.) Aztán hozzátette: Ugyanis a régi görög bölcsek azt tanították, hogy az a legnagyobb ember, akit túlszárnyalnak a tanítványai! Lett erre olyan kitörő, felszabadult taps, hogy a terem aligha hallott olyat.

Egyik évfolyamtársam Sárbogárdról írta, hogy Mészöly sírját a temető egy részével együtt elkerítették az orosz laktanya gyakorló teréhez, így teljesen elborította a gaztenger. Nagyon remélem, hogy azóta megváltozott a helyzet. Valakitől azt hallottam, hogy a mostani szegedi nyelvészek egyáltalán nem követik Mészöly tanait, ami talán elfogadható, de azt hiszem, méltánytalan. Persze ő mindeneke-lőtt finnugrista volt. És igazán nagy tudós. Meg sokoldalú alkotó. Meg lenyűgöző egyéniség.

BEKE JÓZSEF